

L'arxiu familiar dels descendents de Joaquim Martí i Andreu conserva unes cartes de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca. Expliquen alguns aspectes poc coneguts de l'activitat de l'arquitecte a la ciutat de Mataró i són també molt expressives del seu caràcter.

El mateix arxiu conserva també un esborrany de Garriga i Roca sobre una possible façana de l'església de Santa Maria de Mataró.

INFORMACIÓ SOBRE L'ARQUITECTE MIQUEL GARRIGA I ROCA EXISTENT EN UN ARXIU PARTICULAR: CARTES (1844-1848) I CROQUIS DE LA FAÇANA DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

Un conjunt de més de divuit cartes de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, quasi totes escrites des de Barcelona, i quasi totes adreçades a Joaquim Martí i Andreu, que abracen fets i notícies ocorreguts des de l'any 1844 fins al 1848, poden servir-nos ara per anar configurant la personalitat d'aquell destacat arquitecte, així com per conèixer la seva intervenció en molt variades matèries, relatives a l'urbanisme de Mataró i, en general, també, alguns aspectes de la història de la ciutat.

Si les cartes, en consideració al seu autor, ja són prou interessants, augmenta la seva importància perquè tracten d'un període de la vida del protagonista, amb referència a Mataró, bastant poc conegut. (1)

Com és lògic, d'entre les cartes de Miquel Garriga, les unes tenen més interès que les altres, però en totes es trobarà una barreja de dades i problemes, ja que l'autor les aprofitava per exposar-ho tot plegat en el moment que escrivia. Per això preferim de cercar una certa sistematització i tractarem separatament les diverses qüestions, i això ens permetrà de donar alguna explicació de les

circumstàncies, de les persones i dels fets que Garriga al·ludeix en les seves cartes, copiant-les, això sí, literalment, o transcrivint els fragments que considerarem oportuns, de manera que, del conjunt de la documentació, només quedarà inèdit allò que resulti repetitiu, o que sigui d'interès exclusivament particular o familiar.

Avancem els punts que configuraran l'estudi de les cartes. Són els següents:

- 1) Intervenció de Garriga en l'assumpte de les carreteres del Vallès, a benefici, o per encàrrec, de Mataró, l'any 1844.
- 2) Més notícies sobre les carreteres del Vallès (1846-1848).
- 3) Divergències amb Cerdà, i amb els enginyers en general.
- 4) Notícia d'alguns projectes de Garriga relacionats amb Mataró.
- 5) Queixes de Garriga respecte a Mataró. La seva residència a la ciutat, i persistència en el càrrec d'arquitecte municipal. Proposta de substitució, any 1848.
- 6) Apèndix. Un croquis de la façana de l'església de Santa Maria.

INTERVENCIÓ DE GARRIGA EN L'ASSUMPTE DE LES CARRETERES DEL VALLÈS, A BENEFICI, O PER ENCÀRREC DE MATARÓ, L'ANY 1844.

Miquel Garriga, l'any 1844, va intervenir activament, subordinat i dirigit per Aquino, enginyer en cap del districte, en el projecte de les carreteres de Mataró a Granollers i a Llinars. No es va limitar estrictament a confeccionar els plànols, sinó que va intentar, també, d'accelerar els tràmits burocràtics, que ell coneixia, llargs i difícils, perquè Mataró pogués obtenir el benefici que s'esperava de les carreteres del Vallès; va intervenir perquè la Diputació pagués les despeses, i mai no va deixar d'orientar les persones de Mataró que aleshores demostraven més interès per l'assumpte, Joaquim Martí i Andreu, membre de la Junta de carreteres del partit de Mataró, i Melcior Vidal, l'alcalde de la ciutat.

A les cartes, adreçades a Martí, des de Barcelona, una escrita el dissabte 15 de juny de 1844, i l'altra, sense data, un dilluns, potser quinze dies més tard, des d'una altra localitat, Garriga es refereix a l'examen, que s'havia de fer el diumenge, del paratge per on havia de passar la carretera de *Parpés*, i com va començar, tot seguit, amb rapidesa, a dibuixar els plànols de la futura via.

Como todos los días, he mandado recado al Ingeniero Gefe, como teníamos convenido, esperando determinase el día de pasar a esa para proceder al consabido examen del camino proyectado de Granollers; de orden del mismo, he tomado dos asientos al ómnibus de «Betas» para salir de esta Ciudad al indicado objeto, mañana domingo, a las cinco de su mañana. Lo que aviso a V. para su gobierno y a fin de que V. pueda manifestarlo a los demás señores de la Junta, en particular al Sr. Alcalde, a quien me dirijo también, a instancia del Gefe Ingeniero. Por poco que pueda, vea V. y D. Melchor Vidal de acompañarnos al reconocimiento de dicho camino.

Hoy, lunes, : Mi muy apdo. D. Joaquin: He tenido suerte de haberme trasladado a esta, al cuidado de mi familia y del sabio facultativo D. José Barog (?), de lo contrario me quedaba un fatal recuerdo de Parpés. Por ahora, cada día se me aplican dos docenas de sanguijuelas y otros ingredientes que, junto con la poca o ninguna ración que ha ordenado el facultativo, me tienen sobre manera abatido... Sin embargo, voy adelantando a esta los consabidos planos de Parpés. El Sr. Aquino, a pesar que desea despachar pronto, se ha quejado porque trabajaba tanto, y mataba a los dependientes. ¿No se hará cargo dicho señor de lo que es trabajar por las Juntas?.

Pel setembre (carta del 2 de setembre de 1844), Garriga ja havia acabat el projecte i es preparava, si era aprovat, per començar a estudiar el pressupost de l'obra.

Hasta hoy lunes, día de audiencia que me dió D. Elías de Aquino, no he podido presentar los consabidos planos de las carreteras de ese Partido; y como seguramente está ocupado, de una manera que no le debe ser posible para ver los tales planos, ni quedar acordes para estender los respectivos presupuestos, sino que me ha dado otra cita para el lunes siguiente; de modo que, si así vamos, ora esperando largas semanas su regreso, ora que le venga bien para escuchar, aunque no se le presenten dificultades, esto por si solo, ya será la vida perdurable.

Bajo estos supuestos, soy de parecer que V., o la respectiva comisión de ese partido, le dirija una carta a fin de que esta misma semana quedamos acordes y pueda en su consecuencia yo presentar dentro ocho días el presupuesto y demás que convenga para empezar la obra...

Garriga podria despatxar aviat amb l'enginyer Aquino, ja que el mateix setembre ja havia fet les rectificacions als plànols que aconsellava, o imposava, aquest. És prou eloqüent, per acreditar-ho, la carta que l'arquitecte va escriure des de Caldes, el 25 de setembre d'aquell any 1844, al diputat Bru Martí, en la qual, a més de la carretera de Parpers, s'al·ludeix, també, la de Llinars.

... Debo decirle que, muy satisfecho de la indicación que me hizo el Sr. Aquino, Ingeniero Jefe de este distrito, por estar conforme con los deseos de la Junta de carreteras de Mataró, esto es, el de poner corrientes todos los planos y demás relativo a la parte más difícil del camino de Granollers, que es el paso del Parpés, para proceder luego a su construcción,... no perdí momento en entregar a dicho señor cuanto me pidió, mayormente teniendo trazado de nuevo el plan y perfil con arreglo a la modificación que el propio Gefe me encargó, como sabe V., para suabizar más la pendiente, aunque fuese alargando el camino, cuyos planos espero ahora me devolverá... con las rasantes determinadas, como se propuso, para poderme ocupar enseguida del respectivo presupuesto, lo que aseguro a V. que, por mi parte, no tardaré más que cuatro o seis días para concluirlo todo...

Ultimamente, me encargó D. Joaquin Martí, por recado del Sr. Aquino, presentase a continuación los planos del otro paso difícil, que es el de casa Bordoís, en el camino de Llinás...

A la carta del 16 d'octubre de 1844, Garriga va poder participar a Martí el nou lliurament del projecte

a l'enginyer Elies Aquino, i que s'estava preparant per començar a confeccionar el pressupost.

Como estaba en la mira del regreso del Sr. Aquino, como quedamos, he aprovechado la primera ocasión entregándole los consabidos planos que dijo a V. le faltaban; y como añade ahora, con razón, que no es cosa del momento, es de presumir que, dentro algunos días, se ocupará de ellos, o sea, de estos y de los que V. sabe le entregué meses atrás, para poder yo hacer, a continuación, o mejor, concluir los presupuestos.

Des del mes de novembre, Garriga considera acabada la seva feina, o desitja apartar-se de l'assumpte; ja només es preocupa per cobrar els seus treballs. A les cartes del 6 de novembre, en una altra sense data, i a la del 16 de desembre (la primera i la darrera dirigides a Martí, i la segona, també a Martí i, a la vegada, a l'alcalde Melcior Vidal) l'arquitecte expressa les ganes que té i la manera de cobrar els seus honoraris, per conducte de la Diputació, després de manifestar haver tingut una conversa amb Givert, el cap polític de la província.

He visto ya a D. Manuel Givert, conforme V. deseaba, y aprueba la idea de presentar la cuenta detallada de lo concluido y de lo que falta por concluir, con motivo de estar en manos de Ingeniero Gefe, asi como de que el M. Iltre Ayuntamiento de esa lo pase a S.E. la Diputación Provincial, a cuyo efecto le remito todo a V. para darle el curso que considere regular. (Barcelona 6-11-44)

... Son las doce y media de la noche; no obstante, escribo a Vs. lo que acaba de decirme D. Jaime Valentí sobre el asunto en cuestión, esto es, que sin perder tiempo dirijan un escrito Vs. a esta Diputación manifestando que estrañan el ningún resultado, después de tantos días, cuando se trata de trabajos que en gran parte se hicieron de orden del consabido Gefe y de consiguiente es estraño el pretexto de aprobación de parte de quien los ha dispuesto... Conviene el oficio y uno de Vs. para cobrar... (Barcelona 16-12-44)

Hoy viernes: Sr. D. Joaquin Martí: Acabo de saber que la Diputación ha recibido ya, desde el día 13, la conformidad de Aquino para que se pague lo empleado y adelantado al camino de Mataró. En este concepto vea V. de hacer de modo se cobre de la Diputación, encargándolo a su primo u a otro si V. no puede venir... (Nota sense data)

A la mateixa nota sense data de Garriga es diu, confidencialment, que Cerdà, Ingeniero, con cuatro ayudantes, empieza de nuevo el plano del camino

de Granollers por la parte de esta villa, persuadidos que dentro pocos días, todo estará a su cargo, lo que digo a V. para su gobierno. No sembra pas satisfet Garriga, doncs afegeix, repito vea V. de avisarme luego de estar cobrados nuestros deservolsos, que quiero hablar en los periódicos. Potser s'havia enutjat, i volia queixar-se en els diaris, per la ingerència en el cas de Cerdà? O potser havia discutit amb Aquino?. Així podia haver succeït, ja que es ressalta que, qui substituirà Garriga, es amigo de todos, tal com diu la carta que el diputat provincial Bru Martí va escriure a Joaquim Martí explicant la qüestió.

Sardá lleva el encargo de concluir con urgencia el plano de la carretera de Granollers...; es amigo de todos... Resérvaselo V., ya hablaremos a la vista. Concluido el plan, también con urgencia, se anunciará la subasta. Aquino presentó ayer las cuentas aprobadas y el viernes las aprobará la Diputación. No es pero oposición. (Barcelona 17 i 19 -12-1844)

L'ajuntament mataroní, efectivament, va cobrar per conducte de la Diputació, i va pagar el que corresponia a Garriga, que signà el següent rebut:

Recibí de D. Joaquin Martí, individuo de la Junta de carreteras del Partido de Mataró, la cantidad de mil ciento ochenta y nueve Rls. v., por saldo de lo que me correspondia, a tenor de las cuentas presentadas y de otra cantidad que habla recibido en Barcelona, de mano de D. Francisco de Palau. (2) - Mataró, 26 enero de 1845.- Miquel Garriga.

MÉS NOTÍCIES SOBRE LES CARRETERES DEL VALLÈS (1846-1848).

Miquel Garriga, malgrat que va deslligar-se de Mataró pel que fa a la carretera de Granollers, no va pas abandonar el projecte, en el qual intervenia llavors Ildefons Cerdà. Tanmateix, participaria a Mataró els tràmits que ell feia, esperant, recíprocament, de conèixer els treballs de Cerdà a la carretera. El 7 de juny de l'any 1845 escrivia a Martí:

Escriví al Sr. Palau (3) (quien se ha olvidado de contestarme), que presenté al Sr Gefe Superior Político mi proyecto de esa carretera de Granollers, y quedamos se calculase más estrecha; y como también lo hace Cerdà, espero que V. me pondrá al corriente del resultado de éste, como yo puedo ponerlo a V. del mío, cuando V. guste; que no dudo

que se estrellará, como en el anterior, cuya simple diferencia entre los dos, y tratándose de tres leguas de camino, era de cien mil duros.

A les cartes de l'arquitecte Garriga ja no es torna a parlar més de carreteres fins que, essent alcalde de Mataró el seu amic Joaquim Martí, l'any 1846, referint-se al Butlletí de maig d'aquell any, constata com *los desaciertos de los señores Ingenieros causan el gasto de 140.000 duros a la Provincia, con motivo del abandono de la carretera de Granollers.* (Barcelona 1-5-1846)

Quan Martí deixa l'alcaldia, pel motiu d'ésser nomenat diputat a Corts, i com que Garriga pensa que anirà, de seguida, a Madrid, li escriu per si vol endur-se'n el *plan de Carreteras* (Barcelona 8-2-1847); i, en les cartes estudiades, ja no es torna a referir més a la qüestió fins a l'any 1848. Llavors Garriga escriu, des de Barcelona, a Martí:

En el 2 de mayo se verificó la reunión de los comisionados de los pueblos para tratar de la carretera que podría habilitarse en el partido de Mataró con el dinero ecsistente, y en el Fomento del 9 de mayo trae el artículo que reseña la discusión al efecto obtenida; pero el resultado ha sido cero. La Diputación indudablemente no ha tenido ganas de hacer nada más que darnos miel, y ahí murió su celo y la carretera... (Barcelona 24-2-48)

A la mateixa carta, Garriga insta Martí perquè escrigui al cap polític de la província; tanmateix, Martí ho farà —potser també li ho havia demanat l'ajuntament mataroní— reiterant l'anhel de Mataró respecte a la construcció de les carreteres del Vallès, i exposant la crítica situació en què es trobava la ciutat, tractar-se d'una població industrial i augmentar cada dia l'atur. Pel fet de retratar la situació socio-econòmica del Mataró de l'any 1848, copiarem la totalitat de la carta que Joaquim Martí adreçava a Givert:

Copia de una carta que escribí al Sr. Givert a 18 marzo 1848, como Gefe Político, para la carretera de Llinás y Parpés.

*Sr. D. Man. Givert. Barcelona.- Mataró 18 de marzo de 1848.-
Apreciado dueño y Sr. mío: Constan-
dome las graves e incesantes tareas que
ocupan a V., no me decidiría a
distraerle si no fuese por un asunto
también de gravedad y trascendencia.
Esta población, como V. sabe, es muy
fabril, y por lo mismo tiene en ella un
poderoso eco todo sacudimento y vaivén
que se experimente; de ahí, como
consecuencia del aspecto desagradable*

Mataró,
ciutat
molt fabril.

Decadència
i atur.

S'ha d'evitar
un futur
tempestuós

Propietaris
aclarats
pels impostos.

Abundància
de fàbriques
i parats.

Carretera de
Llinars.

Moments
crítics i
extraordinaris.

Carretera de
Parpés.

Comissió de
l'Ajuntament.

de las cosas, ha provenido primero la decadencia y luego la cuasi paralización de los trabajos. Son muchísimos, pues, los brazos sin ocupación y probablemente serán aumentados. Para evitar la tormenta que esto puede producir, no hay recursos en la Ciudad porque, agoviada la clase proletaria con un desmesurado impuesto territorial, como consta a V., y también por lo enorme de la contribución de consumos, no puede hacer más sacrificios. El remedio, pues, ha de ser proporcionar trabajos, y para esto molesto a V. Las poblaciones de esta Ciudad abundan de fábricas, y por tanto de gente sin trabajo, que V. conoce perfectamente que no conviene que esté desocupada y expuesta a la mendicidad y quizás, y sin quizás, sería un medio poderoso para evitar los malos efectos de esta calamidad, si fuese posible, aunque hubiese precisión de salvar algunas fórmulas legales, dar comienzo a la rehabilitación de la carretera de Llinás, que tantos bienes ha de producir a este país, y al efecto poner a libre solta de una comisión de personas entendidas la cantidad ecsistente para este objeto. No desconozco que pueden ofrecerse dificultades, muy atendibles en tiempos normales y bonacibles, pero que, por poco que sea dable, conviene y es útil superar en épocas azarosas y extraordinarias. También parece que S.E. el Capitán General, con las Corporaciones Provinciales, tiene proyectado un plan general de carreteras y, si fuese dable comprender en dicho plan la carretera de Parpés, no solo colmaría esto los deseos e interés del país, sino que sería altamente beneficiosa la ocupación de operarios. Testigo inmediato de cuanto pasa, y receloso de lo que puede acontecer, creo de mucho interés público que no se desatienda la mala situación de esta población y, aunque con el sentimiento de distraer a V., espero y le ruego encarecidamente haga por su parte lo que le sea poble para que se abran trabajos para rehabilitar la carretera de Llinás, a cuyo fin creo se le presentará una comisión de este Ayuntamiento. Deso se mantenga V. con buena salud, y sabe puede disponer como guste de este su amigo y ssqbsm. Joaquin Martí y Andreu.

Malgrat tot, l'any 1861, els mataronins seguirien encara amb el somni irrealitzat de la carretera de Granollers que, com es manifestava en una de les sessions acadèmiques de l'Ateneu, era requisit necessari per aconseguir-se l'enriquiment de Mataró, i àdhuc de Granollers, en posar-se en contacte aquestes dues poblacions, importants mercats i nuclis agrícoles. (4)

DIVERGÈNCIES AMB CERDÀ, I AMB ELS ENGINYERS EN GENERAL.

En referir-nos a les relacions entre l'enginyer Aquino i l'arquitecte Garriga quan aquests, l'any 1844, intervenien en els treballs de les carreteres del Vallès, ja s'endevinava l'existència de malfeança entre ells dos, i que Garriga acceptava a contracor les ordres de l'enginyer. Però per tenir una evidència de tot això, és ben explícita la carta de Garriga, del 22 d'octubre de 1844, que comença participant a Martí que Aquino ha informat desfavorablement un projecte de la presó, i acaba atribuint-ho a l'enemistat existent entre arquitectes i enginyers.

Tengo la calma que necesito para hacerle saber que, por un amigo que tengo en la Gefatura política, he sabido que, al cabo de muchos meses, el Sr. Aquino ha informado mal sobre el plan de las cárceles de ese Partido... Yo presumía y manifestaba a ese Ilre. Ayuntamiento sucedería... por la rivalidad que tiene (Aquino) contra los Arquitectos... Como este laborioso, imparcial y justiciero Gefe Político está muy a favor de los Arquitectos, y se queja de lo mucho que ha tardado en dar Aquino su dictamen, y de otra parte, convencido que es obra de la rivalidad de profesores, y en especial de que no toca a los (Ingenieros) de Caminos, que no han estudiado arquitectura, examinar obras de esta clase... (Barcelona 22 octubre 1844)

Uns mesos més tard, quan Aquino ja no tenia càrrec, Garriga participava a Martí *que mañana les será fácil a V. y demás compañeros de la Junta de carreteras y cárceles de este partido verse con el Sr. Arriete, Gefe de los Ingenieros de este distrito, y hablarle para que devuelva los consabidos planos de esa cárcel, toda vez que no les pertenece a los de su clase.*

Però Garriga no s'estalviaria de censurar l'enginyer Aquino, explicant l'actuació d'aquest en la carretera de Vic:

El mismo Aquino me ha manifestado que se ocupaba del plano de carretera de Vich, en el trozo

de Tona a Centellas, lo que yo ya sabía; y desearía hubiese una buena alma que hiciese conocer a la actual Diputación, o personas que la representen, lo raro y singular que se presenta a esta provincia, y sobremanera perjudicial al país, cuanto se ha hecho y hace con la carretera de Vich, si bien que por diferentes personas... que debe ecistir, a lo menos, seis o más planos del trozo de Tona a Centellas...

I, si la carta comença amb un atac indirecte a l'enginyer Aquino, acaba amb un judici ben crític dels *Ingenieros civiles*, en general, en referir-se a la carretera de Tarragona a Lleida.

El Diputado de Prov^a D. Antonio Multerat, de Tarragona, que lo nombran ahora a Cortes, pidiéndome les aceptara el ser director de la carretera de aquella ciudad a Lérida... me contó todo lo ocurrido con los Ingenieros civiles, y que por fin están firmes en no admitir ninguno de ellos, y sí a nosotros. (Barcelona 2-9-1844)

El recel de Garriga respecte als enginyers abastaria, fins i tot, als enginyers anglesos que aleshores intervenien en el projecte del tren de Barcelona a Mataró. Opinava que era necessari el control d'un arquitecte.

Cusachs me dijo se convencía de la necesidad de que algún arquitecto siguiese los pasos de los Ingenieros ingleses, en el proyecto del camino de hierro de esta a esa. (Barcelona 22-10-1844)

Tot sembla que pot servir per concloure que l'arquitecte Garriga, pressionat per un esperit corporativista, potser excessiu, no estava pas predisposat a admetre la competència professional dels enginyers civils. És clara demostració d'aquest esperit corporativista un fragment de la carta adreçada a Martí quan pensa que, com a diputat a Corts, anirà a Madrid. Llavors, escriu, en nom de tots els arquitectes catalans, així:

... La reunión de los arquitectos catalanes, y de otras provincias, le suplican... por si acaso, entre amigos, y en las mismas Cortes, combiene hablar de mejoras materiales... (Barcelona 8-2-1847)

Garriga no vol pas deixar els enginyers civils ni les obres que ara poden semblar-nos ben pròpies d'aquests, ferrocarrils, ports, canals, etc.; així ho participaria a Martí, quan aquest era a Madrid, demanant-li *lo tenga presente en cualquier comisión que se ofrezca en este país relativo a caminos ordinarios y de hierro, canales, puertos, agricultura, montes y plantíos, estadística, agrimensura, etc. etc.*

A la mateixa carta escriu:

Garriga, Arquitecto de Barcelona, espera de la amistad de D. J.M. tendrá la bondad de hacer despachar en Madrid su título de Director de Caminos Vecinales, que hace tiempo solicitó del Ministerio de la Gobernación. (Barcelona 7-1-1849)

Ara caldrà referir-se, separadament, a l'antagonisme entre Garriga i Cerdà, ja que sembla que excedeix a l'oposició estudiada, existent entre arquitectes i enginyers, en general.

Ja sabem que quan Garriga va suspendre la col.laboració amb l'enginyer Aquino, va fer-ho una mica enutjat, anunciant que es proposava *hablar en los periódicos*; i ens preguntàvem si era perquè havia discutit amb Aquino, o pel fet d'ésser substituït per Cerdà. Si abans s'ha comprovat que Garriga criticava els enginyers en general, els judicis i comentaris que podem trobar en les seves cartes respecte a Ildefons Cerdà, tècnic més jove que ell, que li va prendre la feina de la carretera de Granollers, l'any 1844, serien molt i molt més agres i aspres, ja que Garriga qualifica Cerdà de negligent, pesseter i vividor.

Cal avançar que el que detalla Garriga a Martí, a la carta de 2 de setembre de 1844, és una transcripció del que va dir-li el diputat de Tarragona que, com hem vist abans, no volia, de cap manera, tractar amb els enginyers, per haver-ne tingut una experiència negativa en relació a la carretera de Tarragona a Lleida.

El anterior director, D. Ildefonso Cerdá, Ayudante de Ingenieros civiles, dirigía la carretera sin verla, o desde Barcelona, cobrando gruesa gratificación inútilmente; y que una sola vez se presentó a la Diputación, y fue para pedir 6000 rs. para empezar el plano de la carretera de Mora... y que con el dinero se vino a Barcelona a mocear, sin dejarse ver más, ni empezar el tal plano.

Tanmateix, Garriga, ja no el diputat de Tarragona, afegeix quelcom que demostra no tenir pas cap estima per Cerdà, ja que converteix la carta en una denúncia quan diu

concluyo diciendo que esto todo lo flo a V. solamente, para que le sirva de gobierno, y lo manifieste de palabra a sus amigos, en particular al Sr. Givert (Barcelona 2-9-1844)

És curiós de constatar que la guerra no s'acabaria pas aquí. Garriga, l'any 1848, demanaria a Martí que intercedís per poder obtenir l'encàrrec de confeccionar el pla de reforma i eixample de Barcelona.

Otrosí: Cuando V. vea ocasión favorable para el Sr. Givert, de palabra o escrito, deseo me recomiende para el gran plano de Barcelona y mejoras que, con el Sr. Pavía, tengo presentido remueven (Barcelona 24-2-1848)

Si bé Garriga redactà un projecte d'eixample de la ciutat de Barcelona, que seria aprovat, tothom sap que finalment seria admès i s'executaria el pla confeccionat pel seu antic presumpte rival, l'enginyer Ildefons Cerdà...

NOTÍCIA D'ALGUNS PROJECTES DE GARRIGA RELACIONATS AMB MATARÓ.

Només comentarem la informació i les circumstàncies d'aquells projectes d'obres, relatius a Mataró, que són al.ludits a les cartes estudiades, corresponents als anys 1844-1848.

A més dels treballs de Garriga concernents a les carreteres del Vallès, ja analitzats, les cartes tracten també els següents:

FONT DEL MAR.- L'arquitecte Garriga va rebre, l'any 1844, comanda de l'ajuntament mataroní, presidit per Melcior Vidal, per al projecte de construir una font al capdavall del carrer de sant Antoni. Conseqüentment, el 30 de gener del dit any, des de Barcelona, trametia al domicili particular de l'alcalde, *algunos planos, o sea, proyectos de fuentes, para que escogan parte, o el todo, de alguna, y quede elegida la que debe ponerse en obra.* També, informava l'alcalde i la comissió designada per a aquest assumpte, de l'import dels seus honoraris.

De estas fuentes que incluyo, solo he proyectado las cuatro que van señaladas con lápiz, de orden de Vdes.; y en este concepto, y complaciendo a Vdes. en manifestarles, como desean, lo que importarán los planos, condiciones, dirección, debo decir que, como es por esa Ciudad, donde tengo un interés en que luzca y progrese, me contentaré con la módica cantidad de doce duros, estos cuatro borradores; ocho, el limpio, acompañado de las correspondientes condiciones y presupuesto; y veinticinco, de dirigirla bajo mi responsabilidad.

Però l'ajuntament que hi havia l'any següent no va pas respectar el camí començat per l'ajuntament precedent i, així, Garriga escriuria Martí, des de Barcelona, el 14 de juliol de l'any 1845, dient:

esa Ciudad, puesto que combiene, para activarla y metodiar sus trabajos. (Barcelona 26-1-1847)

Garriga havia treballat moltíssim a l'obra del cementiri de Mataró, no solament redactant el projecte presentat a l'ajuntament l'any 1840 (que fins i tot havia merescut lloances per ésser molt satisfactori (6), sinó que també havia fet nous esborranys i rectificacions, i acreditava un enorme interès perquè el projecte anés endavant. (7) Ell ho diria el 8 de febrer d'aquell any 1847:

Con una generosidad y inclinación poco común, pruebo lo mucho que soy Mataronés, y a V. le consta lo mucho que he hecho por el Cementerio (Barcelona 8-2-1847)

Respecte als esborranys del cementiri, pot ser-ne una prova la nota escrita per Garriga, a Mataró mateix, sense data, dirigida a Martí, encapçalada només amb les paraules *hoy miércoles*:

Antes no me marcharé a Barcelona, ya tendré el gusto de verle, pues ahora aprovecho todos los momentos para hacer un borrador del cementerio.

PRESÓ.- Sabem que el projecte de presó (segurament el confeccionat per Garriga, a construir en el pati del convent de Sant Josep) fou rebutjat per l'enginyer Aquino *por la rivalidad que tiene con los Arquitectos*; però Aquino, per poder informar desfavorablement del projecte, havia de basar-se en motius tècnics, i Garriga ho explica participant que aquell enginyer trobava que la presó era massa petita:

Suponiendo ser un mal plan lo sofocado del edificio, mesquino y no digno de permitirse se lleve a cabo; ...se cree dicho señor (Aquino) que para Mataró es necesario una cárcel como a esta Ciudad. (Barcelona 22-10-1844)

PORTAL D'EN FELIU DE LA PENYA.- L'any 1846, Garriga va fer els plànols per a una insignificant obra de reforma de la cúpula del portal de can Feliu. La família Sisternes va abonar els treballs de l'arquitecte; així cal deduir-ho llegint les cartes escrites a Martí, des de Barcelona, l'1, el 13 i el 18 de maig de l'any 1846, afirmant Garriga que el pressupost de la nueva cúpula hauria estat superior *si se hubiera arreglado el negocio a ciegas, como se proponía*. També fa referència a aquesta petita obra de Garriga la carta del secretari de l'ajuntament de Mataró adreçada a l'alcalde Martí, que llavors era accidentalment a Barcelona, que diu:

Se nos olvidó aquí el plano de la puerta de Feliu para la firma de Garriga (Mataró 27-5-1846)

SANT SIMÓ.- A les cartes de Garriga trobem una vaga al·lusió a l'ermita de Sant Simó, que no volem deixar de constatar, ja que fa pensar que estava disposat a col·laborar en algun procés de reforma de l'ermita.

A la nota, sense data, escrita a Mataró, abans citada en referir-nos a un esborrany del projecte del cementiri, Garriga participa a Martí que aprofita el fet de trobar-se a la ciutat per anar a *ver la iglesia de San Simón, para formar concepto del grandor que debe tener la que proponen hacer*.

PLA GENERAL DE MATARÓ.- Malgrat no prosperés, cal destacar el mèrit que s'ha d'atorgar a l'arquitecte Garriga pel fet de persuadir Joaquim Martí, aprofitant que aquest era alcalde de la ciutat, de la necessitat de confeccionar un pla general de Mataró.

Ja l'any 1841 Garriga havia proposat i intentat de persuadir l'ajuntament mataroní sobre la conveniència de tenir un pla global, amb totes les alineacions dels carrers (8). Però l'any 1846, afavoriria la qüestió la promulgació d'una Reial Ordre sobre plànols geomètrics; per això escrivia a l'alcalde Martí, des de Barcelona, en la carta del 8 d'octubre del dit any:

Cuando V. tenga ocasión, no se olvide del Plan General de esa Ciudad, que debe hacerse según una Rl. Orden.

Però en deixar Martí l'alcaldia, l'assumpte del pla general ja no depenia d'ell, i Garriga va trobar-se desemparat i indefens, i a més enutjat, en saber que el pla s'havia encarregat a Umbert:

Ayer me informaron en esa que ese Illtre Ayuntamiento contratava con el rudo, ignorante y salvaje Umbert el levantamiento del plan de esa Ciudad; No lo extrañé, atendidas las muchas cosas que distraen a V., y persuadido que V. lo ignora todo, mucho más cuando yo conozco la clase de individuos de que se compone ese Cabildo (Barcelona 8-2-1847)

Garriga era perseverant, insistent i una mica obstinat, sobretot quan les coses no anaven com ell desitjava. Per això no va rendir-se, i va provar de destacar la inhabilitat d'Umbert per aquell treball, amb l'esperança que l'ajuntament reconsiderés el cas:

En asunto de tantísima importancia como es tratar de las rectificaciones de esas calles y del proyecto de otras, que al paso que evitan disgustos y pleitos ofrezcan a Mataró aquello que su naturaleza y buen clima concedió, todo lo que escige no pocos estudios y genio particular de artista, sobre todo cuando el Gobierno, por Rs. Ords., tiene determinado que deben ser Arquitectos o Ingenieros, que se adornen con este título, se haya pensado, ni remotamente, con un hombre tan insignificante como inútil para semejante cometido, disminuyendo así el prestigio y confianza de la Corporación que no meditase antes el verdadero interés del asunto y la garantía del acierto que reclaman esta clase de operaciones...

Me he dirigido a V., persuadido que en sus últimos actos hará de modo que una comisión, en la que no figure el abogado protector de Umbert (9), se encargue cuanto tenga relación con dicho mapa para que se consulte, cual es debido, el interés de los mataronenses en asunto de tantísima importancia, en los que se haría el bien o el mal para siempre, y para que eviten no menos el que se les repuebe el trabajo, por no ser obra de persona autorizada, y de consiguiente dejen de abonarles las sumas que a ello se empleasen. (Barcelona 8-2-1847)

Tanmateix, el necessari pla de Mataró no s'assoliria fins molt més tard, quan va ésser confeccionat per Melcior de Palau i Emili Cabañes.

QUEIXES DE GARRIGA RESPECTE A MATARÓ. LA SEVA RESIDÈNCIA A LA CIUTAT I PERSISTÈNCIA EN EL CÀRREC D'ARQUITECTE MUNICIPAL. PROPOSTA DE SUBSTITUCIÓ, L'ANY 1848.

Queda clar que Garriga, en el període a què es refereixen les cartes que s'analitzen, no residia pas a Mataró. Les cartes, escrites quasi sempre des de Barcelona, acrediten que l'arquitecte mantenia el contacte amb Mataró per escrit.

Algunes notes -tres- escrites en dies feiners, sense data, sí que semblen demostrar la presència de Garriga a Mataró, ja que eren escrites a Mataró mateix. Però seria tan breu o efímer el temps que el protagonista pensava restar-hi, que havia d'escriure aquelles notes per participar quelcom a Martí perquè no ho hauria pogut fer de paraula. Hi ha tres cartes que fan pensar que l'arquitecte, generalment, aprofitava alguns diumenges per venir a Mataró. Així pot veure's en la carta de 10 d'octubre de 1845 (*el domingo pasado, si hubiera podido tener*

el gusto de pasar a esa ciudad...), la de 26 de gener de 1847 (*el domingo p. pdo. estuve a esa...*), i la de 24 de febrer de 1848 (*procuraré tener el gusto de verle el próximo domingo...*).

Tanmateix, les estades a Mataró de Garriga, en el període estudiat, s'endevina que eren espaiades, i preferentment es produïen alguns diumenges, deixant l'eficàcia epistolar com a fórmula per relacionar-se amb les persones de la ciutat.

Resulta prou explícita la realitat de les seves absències a la ciutat pel reconeixement fet pel propi arquitecte quan, essent alcalde el seu amic Martí, manifesta el seu propòsit de venir més sovint, i més profitosament, a Mataró:

Me disimulará V. le renueve que, tal vez, pudiera ser útil a ese Iltre. Ayuntamiento... En cada carta me repetiré a sus órdenes, no solo como amigo, sino como arquitecto y M^o de Obras de esta Iltre. Municipalidad, para pasar más a menudo a ella, con fruto. (Barcelona 1-5-1846)

Malgrat l'evident falta de residència de Garriga a Mataró, ell es considerava un mataroní més. En parlar del cementiri, hem copiat la carta de l'arquitecte que diu que el seu treball *prueba lo mucho que soy Mataronés...* I quan, queixós del fet que s'encarregui a Umbert el pla general de la ciutat, insisteix en la seva qualitat de veí de Mataró:

Lo que sí noté, y puede servirme de lección (es que) se me corresponde con inesperada ingratitud... Tanto mas debe haberme incomodado saber que... tampoco se ha tenido en cuenta que soy vecino de esa, y que figuro todavía como Maestro Mayor de ese Cabildo, y por lo tanto, responsable de los disparates que comete ese Burro fantástico. (Umbert)

... He de merecer de V. les haga algunas reflexiones sobre el modo extraño de comportarse conmigo, cuando creo haber yo dado en todas ocasiones pruebas de deferencia y generosidad a los Ayuntamientos que le han precedido, y a todos los particulares en general. (Barcelona 8-2-47)

Ja coneixem les variades queixes de Garriga respecte a l'ajuntament mataroní, de com es dolia *del modo extraño de comportarse conmigo*, o que es mostrava afligit per la *inesperada ingratitud*, i així moltes d'altres. Però les lamentacions de l'arquitecte s'ageganten quan es refereix als honoraris que no ha cobrat, ja que van afectar molt Garriga els canvis de persones a l'ajuntament de Mataró, que eren paral·lels a una dinàmica d'acceptació i de rebuig dels treballs de l'arquitecte de les successives corporacions municipals.

Per exemple, els honoraris del projecte de la font, sol.licitat l'any 1844, i rebutjat l'any següent, encara no s'havien pagat l'any 1846, i per això Garriga escrivia a Martí el següent:

Como el mundo esté tan nublado, desearia... se ocupara en conciliar mis cuentas atrasadas con ese Iltre. Ayuntamiento, y en especial el de la fuente, cuyas cuentas y repetidas solicitudes para un cobro tan justo,... abusando de mi condescendencia, va pasando el tiempo y no adelanto nada, entre tanto se valen de otros, y a estos les pagan. (Barcelona, 1-5-46)

En una altra carta, Garriga, irònicament, escriu a Martí, aleshores alcalde de la ciutat:

Mientras V. es Capitán Gl. de este distrito, no olvide que soy Arquitecto, y que lo he sido de ese Ayuntamiento, sin cobrar nada de algun tiempo a esta parte del siglo de oro. (Barcelona, 18-5-46)

L'abandó de l'alcaldia de Martí, també farà témer a Garriga un altre «nublado» i, de seguida, corre a rogarle, de nuevo, concilie mis asuntos con ese Iltre. Cabildo; temo que V. saldrá de un momento a otro para la Corte y no tendrá tiempo para ello. (Barcelona, 26-1-47)

Respecte al temps que Garriga va ésser arquitecte municipal de Mataró, és evident que, com s'ha vist, va ser-ho ininterrompudament, amb les condicions imposades l'any 1843. Ell mateix ho explica a cartes de l'any 1846 (*soy arquitecto y [que] lo he sido de ese Ayuntamiento ...Como Arquitecto y Me de Obras de esa Iltre Municipalidad...*), i de l'any 1847 (*...figuro todavía como Maestro Mayor de ese Cabildo*). Tanmateix, la darrera expressió — *figuro todavía*— fa pensar en una situació, si bé real, merament formal, i en la indiferència de Garriga per mantenir-se en el càrrec. En començar l'any 1848, ja arquitecte municipal de Barcelona, demanaria a Martí que intercedís per la designació d'arquitecte municipal de Mataró en favor d'un seu company — Sureda— que, aquest sí, residia, de veritat a Mataró, no estalviant-se d'afirmar *lo mucho que se resiente (Mataró) de estar confiados asuntos de tanta importancia a un mero maestro de obras, o simples albañiles*. Diu així:

Muy apreciado Sr. y dueño: En estos dias que el Sr. D. Jaime Valentí, su amigo de V., ha presentado al Sr. Givert, actual Gefe Político, el arquitecto D. Martín Sureda, vecino de esa, abogando por la tan señalada justicia de su causa, esto es, para que entre de arquitecto de ese Cabildo, puesto que por ser el único establecido en esa capital de partido, la

elección no puede ser dudosa, a pesar de la estraña y sistemática oposición del Sr. Boter, acérrimo protector del Sr. Umbert, he tenido ocasión de conocer lo mucho que V. influye en el ánimo y determinación de dicho Sr. Gefe... Vengo en suplicarle una simple recomendación, en cuya carta confío no hallará V. inconveniente en hacer constar que el Sr. Sureda hace muchos meses que se halla avecindado a esa, que es el único arquitecto residente en la misma, y que por consiguiente, con arreglo a las Rles. Ordenes, la elección no puede ser dudosa, porque solo cabe la facultad de elegir este o aquel cuando en Mataró se contase más de uno avecindado; digo esto para evitar la anomalía que se me hizo a mi cuando, en tiempo de los progresistas, sin respeto ni consideración alguna, nombraron al Sr. Jeliner Arquitecto Mayor de esa, mientras yo, como vecino, acudía a los pagos y demás que me correspondía... Finalmente, V. hará las observaciones que le sugieren sus buenos deseos de hacer otro bien en favor de los Mataronenses, y en especial no menos favorable al Sr. Sureda, y a éste, que a todas veras se interesa, su affmo. s.s.q.b.s.m. Miquel Garriga. (Barcelona 24-2-1848)

Per acabar, com a categòrica demostració del poc interès que tenia Garriga de continuar com a arquitecte de l'ajuntament mataroní, i que anhelava situacions més elevades, copiem la postdata de la carta anterior:

Pensaré escribir a D. Joaquim Martí (que) no olvide al arquitecto Garriga si, en altas regiones considerase fácil hacerle figurar con algún destino honroso, ya fuese relativo a la parte estadística, o de arquitecto del Corregimiento de Mataró...

APÈNDIX: UN CROQUIS DE LA FAÇANA DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA.

Faltava dir que les cartes comentades i transcrites resten en poder dels descendents de Joaquim Martí i Andreu (10), en el mateix domicili que tenia aquest, i que no són pas les úniques dades que s'hi troben de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, sinó que, entre d'altres, hi ha antecedents de la construcció de la peixateria, tema aquest, però, ja molt estudiat (11), i en el qual, per tant, no cal insistir.

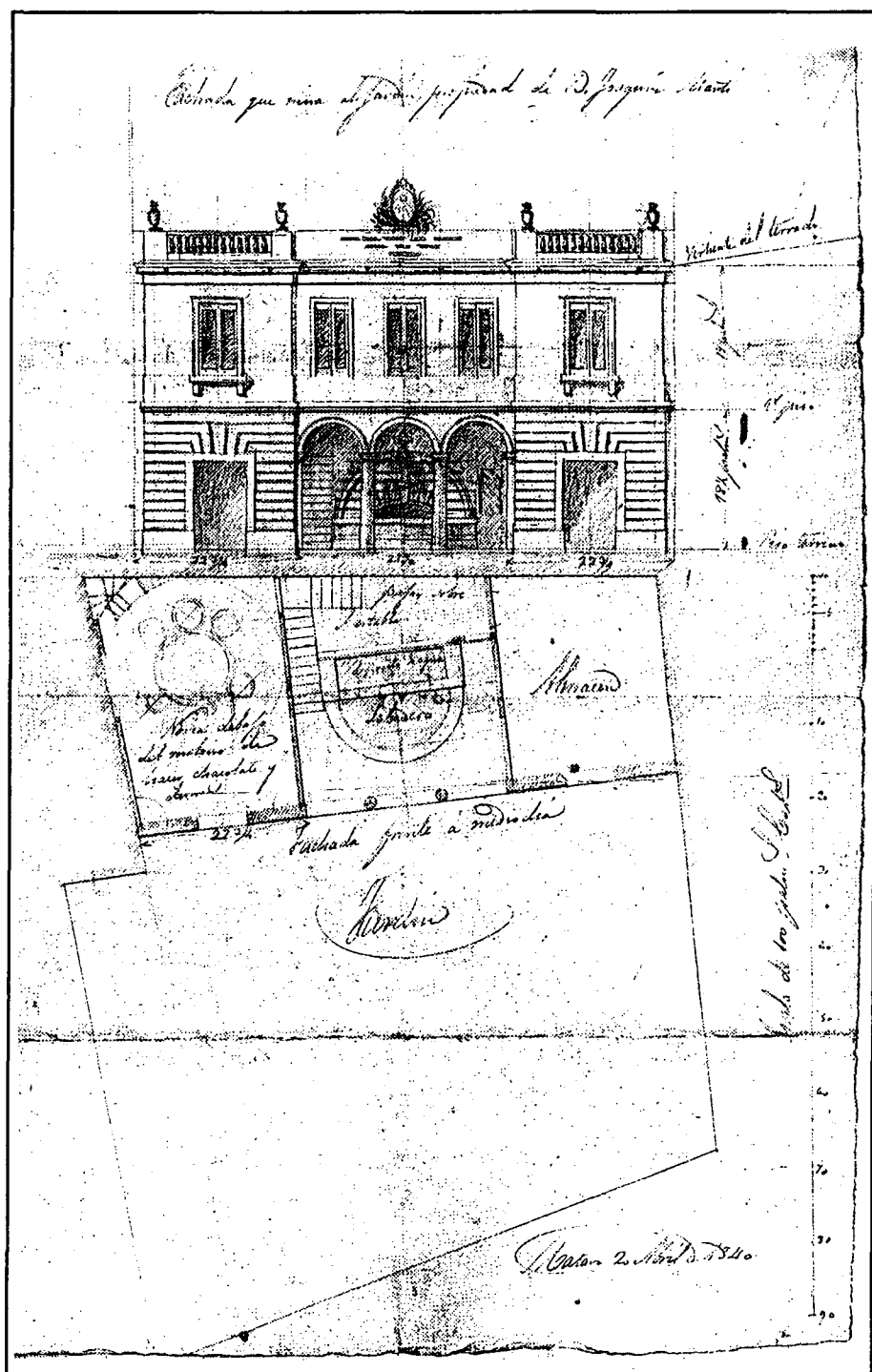
Tanmateix, en canvi, sí que cal destacar l'existència a l'arxiu familiar d'un plànol de l'arquitecte Garriga per a una obra, aparentment de poca importància, que Martí va encarregar-li per al jardí de casa seva. Es tracta d'un projecte, datat el

20 d'abril de l'any 1840, del qual sols va realitzar-se la planta baixa, per acollir un safareig; aquesta obra avui encara, parcialment, es conserva. La vàlua del plànol no rau però en l'obra projectada, sinó en el fet que, venturosament, en el revers del paper es troba un croquis, dibuixat per Garriga, representant la façana, que ell somiava com a més idònia, per a l'església de Santa Maria.

El mencionat croquis ocupa quasi la meitat del paper; a la resta de l'espai — una mica més gran — l'arquitecte va dibuixar-hi el plànol de la plaça del davant de l'església, en el qual encara es pot veure el reclau de la *torreta* i la situació de l'antiga rectoria. El mig de la plaça es reserva per a una font — projecte aquest pel qual, ja sabem, Garriga tenia moltes aptituds i predilecció — que també va dibuixar a l'esberrany que comentem.

El croquis de Garriga de la façana de l'església no té pas la categoria d'un projecte acabat; sembla que va ser dibuixat de pressa i cercant l'aproximació d'un ideal; ni està fet a escala, ni és un estudi arrodonit, encara que, possiblement, ja l'hauria meditat abans. No es tracta d'una improvisació, però és més fill de la mà d'un artista-arquitecte que d'un arquitecte-artista. Després, intentarem de contestar la pregunta de quan i per què va fer-se. El que sí queda clar és que es tracta d'un mer esberrany i que és anterior al projecte al·ludit per Ferrer i Clariana, del 29 de maig de 1843, consistent en una porxada a l'entrada del temple de cinc columnes cilíndriques. (12)

Contemplant el conjunt de l'edifici dibuixat per Garriga, de moment, el detall que més atrau o destaca són les quatre columnes que sostenen el frontó; aquest complex, de tendència neoclàssica, podia

Projecte per al jardí d'en Martí, datat el 20 d'abril de 1840.

desvetllar, a qui el contemplés, una impressió de trobar-se davant d'una obra monumental, magna, ja que les quatre columnes tenen una alçada considerable (quasi superen el primer pis de les construccions adjacents), i juntament amb el frontó, s'avancen al parament de la veritable façana, formant un frontispici per acollir, així, un atri, on hi ha els tres portals d'entrada de l'església, que es podien veure des de fora; la porta del mig és més alta que les dels costats, rematada per un timpà sostingut per

dues columnetes, i les altres dues són ornamentades amb un rectangle superior i les corresponents motlures, que segueixen la línia inferior del timpà de la porta central.

Columnata i frontó queden entremig de dues torres de planta quadrada (s'aprofitaria la torre del campanar existent?) que tenen una alçada que sobrepassa la façana principal, quasi duplicant-la.

El parament de la veritable façana del temple, enretirada del frontispici neoclàssic i de les torres, té al centre una gran rosassa, o qui sap si solament la meitat, amb baix-relleus a cada banda, representant, potser, uns àngels; aquest finestral rodó, o semiesfèric, fa joc amb les lluernes rodones, més petites, situades a la mateixa alçada, en cada una de les torres (sembla que una d'elles conservaria el rellotge). El parament va pujant per acabar amb un frontó, que ja no és de tendència neoclàssica, amb uns ornaments, poc definits en el dibuix de Garriga, que semblen d'inspiració romàntica, restant tot rematat amb un conjunt escultòric on destaca una creu de mida considerable.

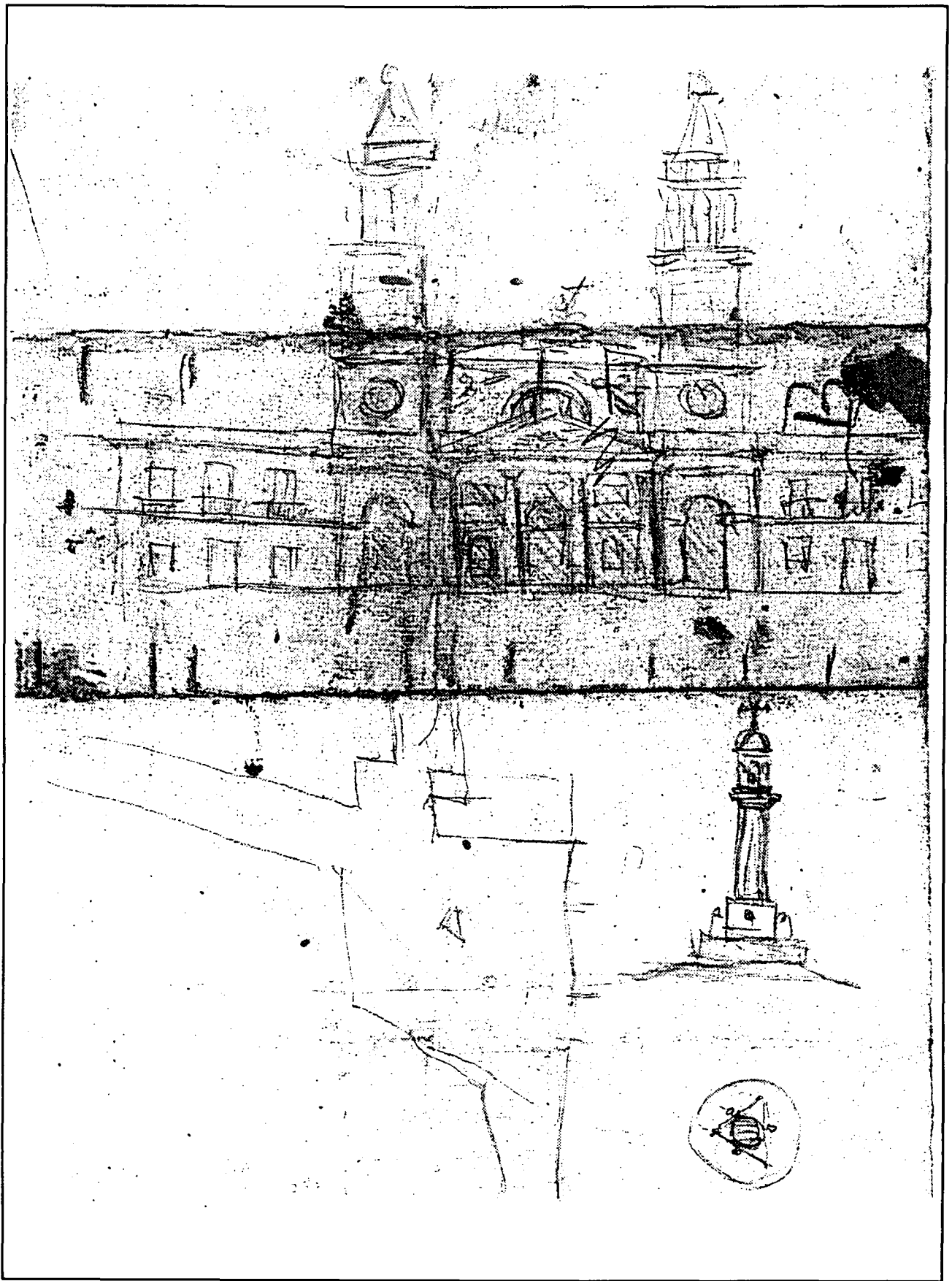
En conclusió, l'edifici, que comença amb una base d'estil neoclàssic i va transformant-se quan s'enlaira cada vegada més, seguint l'ornamentació a la moda de l'època, d'un gust impregnat de romanticisme, aconsegueix un impacte harmònic, potser a causa d'aquesta elegant i suau juxtaposició i barreja d'estils i gustos que, paulatinament, van ordenant-se, de baix a dalt, ajudant-hi la simetria del conjunt aconseguida per l'eix que passa pel centre del portal principal del temple, seguint, cap amunt, pel vèrtex del triangle del frontó, i acabant amb el grup escultòric i gran creu que corona el parament.

Però, quan va fer-se l'esborrany de la façana i per què?. Pensem que a la tardor o l'hivern de l'any 1840 van coincidir dues persones que simpatitzaven i potser es necessitaven mútuament. D'una banda, Joaquim Martí, que havia estat diputat del Comú de l'ajuntament de Mataró (1833) i diputat Provincial (1838), i que començava a mostrar-se com a indiscutible cap del partit liberal moderat a Mataró, amb excel·lents relacions entre els correligionaris de Barcelona i arreu de Catalunya; d'altra banda, l'arquitecte Miquel Garriga, decidit a cercar influències, amb moltes ganes d'ampliar els seus treballs professionals quan, recent acabada la carrera (1839), havia aconseguit, no sense dificultats, el càrrec d'arquitecte municipal de Mataró (9 de març de 1840). Garriga havia projectat una font per a la plaça del davant de l'església i l'empedrat de la plaça (13), i pot conjecturar-se que Martí, o formava part d'alguna comissió per a la construcció de la font, o podia empènyer positivament el projecte.

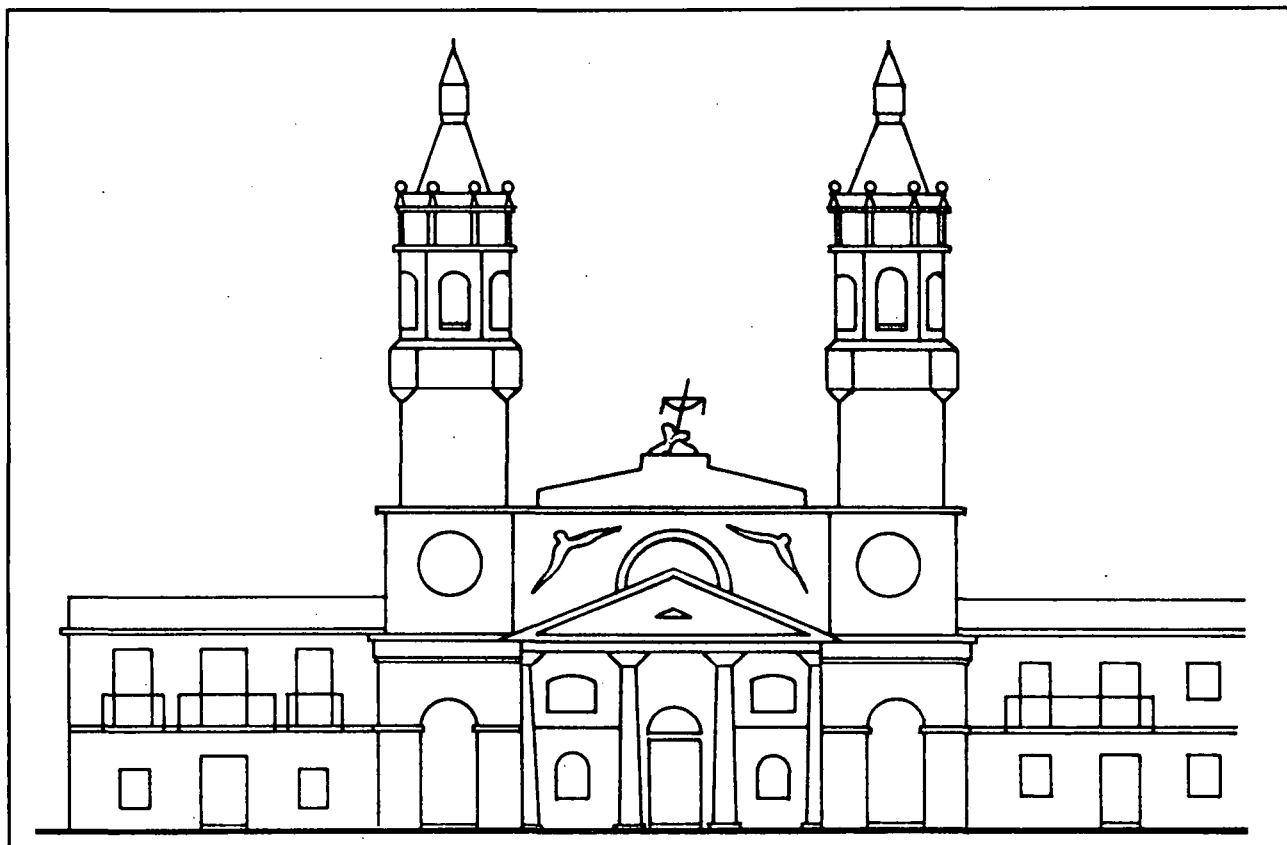
Tanmateix, sembla que la font fou el detonant perquè Garriga dibuixés, primer, el plànol de la plaça amb la font, al dors del projecte a construir al jardí de Martí; és un dibuix més acurat que el de la façana de l'església, i va ser fet en el tros més ample i més net del paper, menys segat pels plecs del foli. Podem imaginar-nos que, després, com si es tractés de la decoració que requeria la font, Garriga dibuixaria l'església en la part del paper que quedava. De qualsevol manera, era una qüestió que també interessava molt a Martí, com ho acredita el fet d'haver format part de la junta creada per la construcció de la definitiva façana del temple, començada l'any 1861 (14). En realitat, interessava a la majoria dels mataronins, ja que com diu Santiago Alcolea, en referir-se a l'antiga façana de Santa Maria, *veritablement, no corresponia a la categoria del temple ni a la progressiva població mataronina* (15). Per comprovar-ho, pot veure's el dibuix, fet a l'any 1852 per Planella, que es conserva al Museu Municipal de Mataró (16).

Totes aquestes circumstàncies, i el cas que a l'arxiu familiar hi ha antecedents d'haver-se fet obres de consideració l'any 1840 en el domicili de Martí, juntament amb la conjuntura que va fer-se sols parcialment, i després de canviar el seu emplaçament, l'obra del jardí, fet que permet d'opinar que no seria pas la primera de les obres executades en la finca, a més de contemplar que el paper del plànol és molt rebregat i brut, com si abans de dibuixar-hi Garriga ja hagués passat per moltes mans, cosa que fa sospitar que, quan es van fer els esborrans, el projecte del dors ja no tenia cap utilitat, tot pot induir a concloure que el croquis de la façana de Santa Maria, dibuixat al revers d'un plànol datat el 20 d'abril de 1840, va ser-ho entre la tardor d'aquest any i el començament de l'any següent, amb motiu d'una conversa entre Garriga i Martí, en el domicili d'aquest, i com a pretext per persuadir-lo de la conveniència de la construcció de la font pensada per presidir la plaça del davant de l'església.

Antoni Martí i Coll

Croquis de Garriga dibuixat al dors del plànol per al jardí d'en Martí.
Plaça de l'església, font i estudi d'una nova façana de Santa Maria de Mataró

Interpretació esquemàtica de l'estudi d'una nova façana de l'església de Santa Maria, seguint el cròquis de Garriga.
Dibuix Robert Lleonart i Casadevall.

NOTES.

1.- AMBRÒS i BATLLE, Minerva. *Notes sobre l'arquitecte Miquel Garriga i Roca a Mataró*. V Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró 1989; p. 101: «Ignorem fins quan Miquel Garriga va acomplir l'ofici de mestre major a la nostra ciutat i en quin moment va deixar de residir-hi».

AMBRÒS i BATLLE, Minerva. *Homenatge al nostre patrimoni arquitectònic: La peixateria pública de Mataró*. FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 35. Mataró, juliol 1989; p. 31: «La segona s'inicià de forma provisional el 7 de març de 1843, però no es té constància de quan va acabar...» etc.

GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *La Construcció d'una Ciutat: Mataró 1500-1900*, p. 183: «Poques notícies més coneixem en relació amb aquest període...» etc.

2.- Francesc de Palau i Bonet, advocat mataroní que, a l'any 1842, passà a Barcelona, on feia de representant de l'ajuntament de Mataró. Vegeu MARTÍ i COLL, Antoni. *Història d'una família* (segona part). Mataró 1979; p. 91.

3.- Melcior de Palau i Bonet.

4.- Vegeu la comunicació presentada a la VII Sessió d'Estudis Mataronins *Una sessió literària a l'Ateneu: Mataró 1861*, p. 105.

5.- Joan de la Creu Palau (dels Palau del carrer d'en Palau), llavors era tinent d'alcalde; sembla que la manera que anomena Garriga a Palau no està òrfena de sorna.

6.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Obra citada*, p. 178.

7.- SALICRÚ i PUIG, Manuel. *Els cementiris de Mataró*. FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 13. Mataró, abril 1982; p. 26.

8.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Obra citada*; p. 168-179.

9.- Es tracta de l'advocat mataroní Antoni Boter i Llauder que, l'any 1840, essent alcalde de la ciutat, ja va admetre a contracor Garriga, pensant que era suficient l'assessorament d'Umbert.

10.- Arxiu particular d'Esteve Martí i Coll.

11.- AMBRÒS i BATLLE, Minerva. *Homenatge...* (Op. cit.).

12.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria. La parròquia, el temple*. Mataró 1971; p. 178. Segons el plànol de l'Arxiu Municipal, aquesta porxada havia de tenir vuit columnes.

13.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*, p. 128 i 179.

14.- SALICRÚ i PUIG, Manuel. *La construcció de la façana de Santa Maria de Mataró*. FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 21. Mataró, desembre 1984; p. 32.

15.- ALCOLEA, Santiago. *La façana de l'església de Santa Maria de Mataró*. FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 21. Mataró, desembre 1984; p. 28.

16.- Vegeu el dibuix i el plànol de l'església, amb la situació de l'antic cementiri, la torreta, rectoria antiga, etc. SALICRÚ i PUIG, Manuel. *Les cases de la rectoria de Mataró*. FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 1; abril 1978.